

І тому пригадується давній, але актуальний постулат: історик не судить, а намагається зрозуміти своїх героїв, неупереджено вислуховуючи їх.

Джерела та література

1. Гривна. – 2008. – № 17.
2. Литературный энциклопедический словарь / Под ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.
3. Павленко В.Я., Водотика С.Г., Дарієнко В.М., Ніцой А.І. Історія України. Навчально-методичний посібник для підготовки до вступу у вузи. – Херсон, 1995. – 181 с.
4. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 4-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 1600 с.
5. Семёнова Н.Н. Нравственные факторы научной деятельности // Актуальные проблемы нравственного воспитания / Отв. ред. Л.Ф. Колесников. – Новосибирск: Наука, 1987. – С. 154-166.
6. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради 28 червня 1996. – К., 1996. – 52 с.
7. Коваль М.В., Кульчицький С.В., Курносів Ю.О. Матеріали до підручника для 10-11 класів середньої школи. – К.: Райдуга, 1992. – 512 с.
8. Хрестоматія з історії України. Посібник для 7-11 класів середньої школи. – К.: Освіта, 1996. – 334 с.
9. Турченко Ф.Г. Новітня історія України. Ч. 1 (1917-1945рр.): Підручник для 10-го класу середньої школи. – К.: Генеза, 1994. – 344 с.
10. Жулинський М. Голгофа українця Володимира Винниченка // Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К.: Криниця, 1991. – С. 122-125.
11. Кулікова Л.Б. Історія розпочиналася з міфів (Новітній авторський підручник). – К.: Університетське вид-во Пульсари, 2008. – 440 с. з іл.

Анотація

У статті розглядається проблема поєднання в сучасному підручнику з історії наукових та виховних аспектів. На деяких прикладах показано успіхи і недоліки на цьому шляху.

Summary

The article dedicates the problem of the connection at scientific and pedagogic aspects in modern books of history. There are some examples of success and disadvantages on this way.

УДК 371.214.114

В.Д. Сусоров

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАОЧНОСТІ В КУРСІ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Застосування засобів наочності, у тому числі технічних засобів навчання в сучасних умовах, коли розширилися можливості, є одним з шляхів удосконалення методики викладання у вищій школі. Як слід розуміти наочність? У словнику це слово має різні значення. "Наочний" – тобто ясний, зрозумілий, повчальний. В цьому розумінні ми говоримо про наочне роз'яснення лектора картини, що описана в книзі, наочної розповіді очевидця, якої – не будь події. У кожному з цих випадків наочність пов'язана з словесним, усним чи письмовим викладом.

Але є і інше пояснення слова "наочність", як збірного поняття всього того, що ґрунтується на показі, слугує йому, тобто призначається для глядацького сприйняття. У сучасній дидактиці наочність у широкому розумінні слова відноситься до різних

видів сприйняття (зорових, слухових, сприйняття дотиком і т.д.). У вузькому, найбільш широко розповсюдженому значенні, під наочністю розуміється лише те, що сприймається в навчальному процесі зорово.

Мета нашого виступу полягає в тому, щоб розкрити психологічні основи наочності в курсі «Історії України» у вищій школі. Засоби наочності, що використовуються у викладанні історії України у вузі, за тривалістю практики їх використання діляться на традиційні (дошка, крейда, плакат, альбом, книга, матеріали колекцій і т.д.) і нові, сучасні, до яких відносяться технічні засоби. Якщо останні застосовуються років 20-30, то використання традиційних засобів наочності мають більш довгу історію.

Використання наочності у навчальному процесі – один з основних принципів дидактики. Необхідність застосування наочності у навчальному процесі зумовлена насамперед характером пізнання. У вищій школі навчальний процес як єдність конкретного і абстрактного, чутливого і логічного вимагає використання чутливого сприйняття з метою активізації мислительної діяльності, підвищення якості знань студентів.

Хоча пізнання у процесі навчання обов'язково повинно починатись з чутливого сприйняття, однак діяльність органів почуттів, що є фізіологічним механізмом відчуттів, відіграє важливу роль і в процесі засвоєння знань. Аналізатори, особливо зоровий і слуховий, допомагають студенту більш повне і точне уявлення щодо питання, яке вивчається. Пропускна здатність зорового аналізатора в 100 раз вища слухового. А це значить, що зоровий аналізатор є більш потенційним резервом для збільшення вводу інформації у процесі навчання. Особливостями людського відчуття обумовлена основна вимога методики застосування усіх видів наочності – обов'язкове коментування наочних зображень, що демонструються.

Викладачі історії України володіють багатими можливостями викликати, підтримати, поглибити зацікавлений інтерес студентів до проблем суспільного життя, використовуючи для цього не лише словесно-логічну аргументацію, але й вміло підібрані наочні, зорові образи. А інтерес народжує любов до предмета, психологічну готовність сприймати все те, що говорить і показує викладач.

Важливу роль у навчальному процесі відіграють умовно-схематичні образи, які дають представлення про найголовніше даного предмета чи явища, його істотних сторін, основних властивостей. До умовної символіки, на наш погляд, відносяться таблиці, схеми, діаграми тощо. Найчастіше при викладанні історії України використовуються вони стосовно кількісних характеристик. Але досвід багатьох викладачів показує, що символічна наочність допомагає проілюструвати також і якісні зв'язки та залежності.

Так, у структурно-логічних схемах можна показати найбільш загальні, внутрішні, істотні зв'язки між явищами, напрямки цих зв'язків, розкрити структуру явищ і понять, причин і наслідків, законів і т.д., дати систематизацію різних ознак категорій, їх порівняння, допомогти виявити загальність і різність існуючих протиріч.

Так, структурно-логічні схеми допомагають викладачам історії України краще і результативніше розкрити матеріали, що стосуються управління у Запорозькій Січі, структури Центральної Ради, причинах скасування кріпосницької залежності, діяльності, програмах, складу різних політичних партій ХХ ст. Використання їх у студентській аудиторії незмінно приваблює їх увагу, допомагає наочно сприймати взаємозв'язки явищ, суть яких розкриває викладач словесно-логічним методом. У навчальному процесі ніколи не слід забувати, що мислення студента пов'язане не лише з поняттями, але й з образами. Психологи підкреслюють, що при затрудненнях у мислительній діяльності студент, навіть старшокурсник, завжди вдається до образів. Коли яке-небудь поняття ми не можемо пояснити, ми звертаємося "за допомогою" до наочних образів.

Наочність відіграє важливу роль в активізації уваги, яке є важливою умовою усіх психологічних процесів. Увага є направленість свідомості на який-небудь предмет чи явище дійсності. Увага нерозривно пов'язана з слуховим і зоровим сприйняттям.

Стійка зосередженість уваги створюється, зокрема тоді, коли виникає інтерес до даного об'єкту, який дає студенту нові враження. Такими об'єктами можуть бути, наприклад, і ті, що відтворюються на екрані з допомогою діапроекції чи кіно. Зорові образи, які супроводжуються розповіддю викладача, є одним з факторів, що сприяють зосередженості уваги.

При використанні наочних посібників враховуємо також і таку особливість, як розподіл уваги, тобто одночасне виконання двох і більше дій. Студент повинен і слухати викладача, і слідкувати за тим, що він показує, і записувати. Вміння розподіляти увагу дається досвідом, вироблюється у процесі практичної діяльності. Однак викладач може допомогти студентам у виробленні вміння розподіляти увагу, якщо буде враховувати цю обставину у процесі читання лекції. Особливо це важливо на першому курсі, де студенти опановують курс «Історії України».

Використання наочності сприяє виробленню стійкої уваги. Досвід показує, що одноманітна лекція чи дії понижують стійкість уваги. Так після 20 хвилин безперервного слухання, увага падає через одноманітність подразника, яким є голос лектора. Враховуючи це, ми прагнемо на заняттях чергування звукової і зорової інформації, щоб підтримати увагу студентів безперервно на необхідному рівні.

Лекція із застосуванням наочності читається за принципом "словозображення". Починаючи демонстрацію і коментування наочних зображень, фактично продовжуємо лекцію, змінюючи лише форму аргументації, переходячи від словесних до несловесних, наочних. Правда, це можливе лише тоді, коли спеціально і ретельно підібрані зображення відповідають логіці міркування, по суті допомагають у розкритті тих чи інших положень.

Ми знаємо, що увага не може бути стійкою при нерухомості предмета (об'єкта). У цьому випадку кіно має свої переваги перед статичними зображеннями. Стійкість уваги тяжко зберігається на об'єкті, предметі, який бідний за змістом, не викликає інтересу. Звідси високі вимоги до змісту наочних посібників. Якщо вони цікаві, дають поживу для спостережень, роздумів, уявлення, представлення, увага стає стійкою.

Таким чином, наочність у навчанні, сприяє виробленню стійкої уваги, допомагає активізації мислительного процесу кожного студента і тим самим активізації всього навчального процесу. Наочність у навчальному процесі, на наш погляд, сприяє розвитку і такої властивості особи, як пам'ять, що представляє собою процес закріплення, збереження і наступного відтворення того, що було в минулому досвіді у вигляді образів, думок, дій, почуттів. Пам'ять є обов'язковою умовою процесу навчання, мислительної діяльності взагалі, накопичення життєвого досвіду, участі в громадсько-корисному процесі.

Оскільки студенти біля 90% усіх знань про оточуючий світ отримують з допомогою зору, то зорова пам'ять у більшості з них розвинута більше, ніж інші види пам'яті. Народна мудрість давно помітила це, створивши прислів'я, яке існує в мовах усіх народів світу: "Краще один раз побачити, ніж сто разів почути".

Процес запам'ятовування може бути ненавмисним (мимовільним) і навмисним (довільним). Ненавмисне запам'ятовування протікає без вольових зусиль, здійснюється якби само собою. Досвід показує, що міцність і тривалість ненавмисного запам'ятовування залежить від самих об'єктів і їх впливу на студента. Краще всього запам'ятовується ненавмисно те, що є рухомим, яскравим, барвистим, а також пов'язано із сильними емоціями, переживаннями. Не випадково із усіх засобів наочності, що існують, найбільш вражаючим і запам'ятовуваним є кіно. Завдяки своїй динамічності, широті охоплення явищ дійсності, спеціальним

кінематографічним прийомам і т.д., кінофільм є найсильнішим емоційним впливом на студентів у процесі навчання, а тому добре запам'ятовується.

Використання наочності при поясненні нового матеріалу розширяє можливості ненавмисного запам'ятовування, оскільки в дію поряд зі слуховим, вступає і зоровий аналізатор. Ненавмисне має велике значення в навчальному процесі, так як допомагає студентам накопичувати знання, не вимагаючи від них для цього спеціальних зусиль. Однак, треба мати на увазі, що головну роль у процесі навчання відіграє навмисне запам'ятовування, що вимагає від студента мобілізації вольових зусиль, застосування спеціальних прийомів і способів запам'ятовування. У процесі запам'ятовування істотну роль відіграє зорова пам'ять, що є різновидністю образної пам'яті, яка, в свою чергу, відбивається у запам'ятовуванні і відтворенні чуттєвих образів і явищ, їх способів і наочно даних зв'язків і відношень між ними. Образи пам'яті можуть бути різного ступеня. У студента, на відміну від учня, образна пам'ять являє собою оперування все більш складними і узагальнюючими представленнями.

Образна пам'ять тісно пов'язана зі словесно-логічною і є специфічно людським видом пам'яті, змістом якої служать думки, поняття, судження, умовивід і слова, які їх виражають. У ній закріплюється відбиток предметів і явищ у їх загальних і істотних властивостях, зв'язках і відношеннях. Словесно-логічній пам'яті належить провідна роль у засвоєнні знань студентами. Образна пам'ять є якби основою її.

Образна пам'ять пов'язана також з емоційною пам'яттю, що висловлюється у запам'ятовуванні і відтворенні емоцій, почуттів разом з тими об'єктами, які їх викликали. У процесі навчання емоційний момент може відігравати свою позитивну роль особливо при вивченні суспільних дисциплін і зокрема історії України.

Вивчення закономірностей суспільного життя, законів класової боротьби, дія яких зачіпає інтереси мільйонів людей, безпосередньо впливає на їх життя, становище в суспільстві, на їх особисті інтереси, не може не впливати на емоційну сферу – сферу почуттів студентів. Не випадково на семінарах з історії України нерідко виникають палкі суперечки, у які студенти вносять пристрасть своєї душі, висловлюючи свої симпатії та антипатії, радість і гнів, захоплення і ненависть та інші почуття по відношенню до явищ суспільного життя, які вони обговорюють. Такі семінари, як правило, краще запам'ятовуються, оскільки, тут вступає в дію не лише словесно-логічна, але й емоційна пам'ять.

Наочні посібники, впливаючи на властивість зорової, образної пам'яті, здатні також впливати на сферу емоцій студентів. Так, наприклад, не можна забути документальні кадри, що зображують жахи атомного вибуху в Хіросімі, звірства американських окупантів у В'єтнамі, і злиденного становища трудящих мас у залежних країнах.

Такі емоційні кадри викликають і зміцнюють почуття ненависті до країн – гнобителів, загарбників, до усіх форм гноблення людини людиною, до, несправедливих воєн, і в той же час співчуття до пригноблених народів, захоплення їх мужністю у боротьбі за національну незалежність, готовність всебічно допомогти їм у цій справедливій боротьбі.

Серед викладачів гуманітарних дисциплін розповсюджена думка, що при викладанні соціально-економічних дисциплін можна використовувати лише документально-образотворчий матеріал, що відображає дійсні історичні події, предмети, особи тощо, зафіксовані фото чи кіноапаратом у який-небудь конкретний історичний момент. Прибічники такої точки зору мотивують її тим, що в навчальному процесі необхідно оперувати тільки достовірними, реальними фактами, а мистецтво, ніби то, завжди несе на собі відбиток творчого вимислу. Звідси заперечується використання художніх фільмів та інших творів мистецтва у процесі викладання.

А між тим художній образ має велике пізнавальне і виховне значення. Значення його визначається насамперед тим, що цей образ є специфічною формою відображення дійсності, з якою нас знайомить література, поезія, театр, кіно, образотворче мистецтво. Художній образ завжди втілює у собі і зовнішні прояви, і внутрішню суть сторін об'єктивної дійсності в індивідуальних, конкретно-почуттєвих формах.

Таким чином, досвід роботи доказує необхідність і різноманітні можливості використання наочності у процесі навчання. Вмілий, продуманий підхід до цієї проблеми дає ключ до інтенсифікації навчально-виховної роботи, підвищенню якості засвоєння знань студентами, активізації їх мислительної діяльності в процесі перетворення знань у переконання.

Джерела та література

1. Психологія. – Санкт-Петербург, Москва, Харків, Минск, 2000.
2. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: в 2 кн. – М., 2002.
3. Максименко С.Д. Загальна психологія. – Вінниця, 2004.
4. Загальна психологія. – К., 2005.
5. Алексєєва О.В. Формування громадської позиції сучасної молоді // Педагогіка і психологія. – 2006. – №2(51). – С. 31-35.
6. Горбунова В.В. Психологічні особливості розвитку етнічної свідомості в юнацькому віці // Педагогіка і психологія. – 2006. – №1(50). – С. 47-56.
7. Давиденко А.А. Логіка і психологія у творчій діяльності людини // Педагогіка і психологія. – 2007. – №3(56). – С. 39-45.

Анотація

У статті розглядаються психологічні основи наочності у вищій школі. Визначено, що наочність відіграє важливу роль в активізації уваги, яке є важливою умовою усіх навчальних процесів, з'ясовано їх зміст і перспективи.

Summary

Psychological basics of visual aid material in high school in the article. It is determined that visual aid material plays an important role in attention activation. Which is significant in all of educational processes. Their content and prospects are stated.